

DOI: <https://doi.org/10.54937/dspt.2024.24.3.42-50>

Dynamic Understanding of the Person in Existential Thomism

Dynamické chápanie osoby v existenciálnom tomizme

Ivan Ondrášik, Katarína Ondrášiková

Abstract

The aim of the article is to analyze the substantive-relational understanding of a person in the work of William Norris Clark. Clark has succeeded in creatively unifying, within the framework of his conception of existential tomism, the understanding of a person and his identity. He carries out an original synthesis of the understanding of the person of St. Thomas Aquinas and the dynamic understanding of the person, especially his relation in phenomenology, philosophy of existence and philosophy of dialogue.

Keywords: William Norris Clarke. Existential tomism. Person. Identity. Meaning of life, God.

Úvod

V príspevku reflektujeme substančno-relačné chápanie osoby v kontexte personálneho a existenciálneho tomizmu Williama Norrisa Clarka SJ. Domnievame sa, že Clarke originálnym spôsobom interpretuje nielen dielo sv. Tomáša Akvinského, ale jeho snahou je prepojenie autentickej tomistickej filozofie s fenomenológiou, filozofiou existencie a filozofiou dialógu. Položíme si tieto otázky: Ako Clarke chápe osobu a jej identitu? Je možné prepojenie tomizmu s dynamickým fenomenologickým chápaním osoby?

Osoba ako „bytie vo vzťahu“

Existenciálny tomista W. N. Clarke sa vo svojej knihe *Osoba a bytí* (2007) podujal tvorivým spôsobom domyslieť načrtnuté intuície sv. Tomáša Akvinského. Svoju analýzu opiera o chápanie aktu bytia pochádzajúceho od Tomáša Akvinského, ktorý tento dynamizmus v diele *Suma proti pohanom*

vyjadruje takto: „Tým, že niečo existuje v akte, je to i činné.“¹ Na inom mieste tvrdí: „Činná moc nasleduje súcno v akte. Všetko totiž koná na základe toho, že je v akte.“² V diele *Teologická suma* o tomto dynamizme bytia T. Akvinský píše: „Každá vec existuje kvôli svojej činnosti.“³ V 20. storočí to bol E. Gilson, ktorému sa podarilo pregnantne akcentovať existenciálny a zároveň dynamický charakter aktu bytia v diele sv. Tomáša Akvinského. „Rozhodne nie: byť, potom pôsobiť, ale: byť znamená byť činný.“⁴ Podobne sa vyjadruje aj Clarke: „Slovom existenciálne bytie je samo v sebe dynamické, nie statické.“⁵ Podľa Clarka samotná povaha každého reálneho súcna má dva neoddeliteľné a vzájomne doplňujúce sa póly: substanciálny a relačný. Substanciálna časť je zodpovedná za zachovanie identity reálneho súcna. „Schopnosť existovať v sebe samom, a nie ako súčasť iného súcna, (čo je klasická definícia substancie) je, povedané s Bernardom Lonerganom, jednota – identita – celok, jednota – celok so všetkými časťami a identická v čase.“⁶ Komplementárny k substanciálnemu pólu každého reálneho súcna je jeho vzťahový pól, ktorý je zodpovedný za komunikáciu s druhými odlišnými súcna. Clarke odkrývajúci substanciálny a relačný aspekt reality tvrdí: „... byť, znamená byť substanciou vo vzťahu.“⁷ Možno povedať, že to, čo platí o každom reálnom súcne, sa dá aplikovať i na samotné chápanie ľudskej osoby.

Fenomén osoby dáva odpoveď na otázku: Kto som? Ľudská prirodzenosť nám dáva odpoveď na otázku: Čo som? Ľudská prirodzenosť (telesnosť a duchovnosť) sa konkrétne realizuje v jednote osoby. „Osoba je realizácia ľudskej prirodzenosti.“⁸ Clarke nadväzujúc na sv. Tomáša Akvinského ponúka definíciu osoby: „Osoba je súcno aktuálne existujúce (t. j. so svojim aktom bytia), odlišné od všetkého ostatného, ktoré má rozumovú prirodzenosť, takže si je vedomé seba samého a je zodpovedným zdrojom svojich činností.“⁹ Prvá časť tejto definície osoby implikuje fundamentálnu metafyzickú štruktúru osoby. Druhá časť odkazuje k prejavu tejto ontologickej konštitúcie v poriadku činnosti a nachádza svoj výraz v etike.

Ľudskú prirodzenosť (vychádzajúc z tomizmu) chápeme ako jednotu duchovnej duše, ktorá je subsistentná a zároveň je substanciálnou formou tela – *anima forma corporis*. Sv. Tomáš Akvinský o tom píše: „Je zjavné, že to, čím žije telo, je duša ... Duša je totiž to, prostredníctvom čoho má ľudské telo svoje

¹ AKVINSKÝ, T.: ScG I, 43.

² AKVINSKÝ, T.: ScG II, 7.

³ AKVINSKÝ, T.: ST I, q. 105, a. 5.

⁴ GILSON, E.: *Bytí a někteří filosofové*. Praha: Oikymen, 1997, s. 212.

⁵ CLARKE, W. N.: *The One and the Many*. Milwaukee: Marquette University Press, 2001, s. 32.

⁶ CLARKE, W. N.: *Osoba a bytí*. Praha: Krystal OP, 2007, s. 23.

⁷ CLARKE, W. N.: *Explorations in Metaphysics. Being – God – Person*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2008, s. 104.

⁸ CLARKE, W. N.: *Osoba a bytí*. Praha: Krystal OP, 2007, s. 49.

⁹ CLARKE, W. N.: *Osoba a bytí*. Praha: Krystal OP, 2007, s. 37.

aktuálne bytie... Ľudská duša je formou tela.“¹⁰ Duchovná duša a hmota – telo nie sú v človeku ako dve spojené prirodzenosti, ale ich spojenie vytvára jedinu ľudskú prirodzenosť.¹¹ E. Coreth potvrdzuje: „Duchovná duša má funkciu životného princípu a spolu s telom tvorí substanciálnu jednotu, totiž jednotu jedného a celého človeka.“¹² Ľudská prirodzenosť v sebe zahŕňa spirituálnu dimenziu vďaka duchovnej duši a obsahuje aj materiálnu zložku – telo, v ich podstatnej jednote. „Spojenie duše a tela nie je žiadnym trestom duše, ale pozitívnou väzbou (spojením), ktorou ľudská duša dosiahne úplnú dokonalosť.“¹³ Človeka v tomto kontexte možno chápať ako „vteleného ducha“ zapusteného do rôznorodých horizontov jeho prirodzeného sveta. T. Machula ku Clarkovmu pojmu „vtelený duch“ poznamenáva: „Clarke sa v tejto súvislosti domnieva, že táto cesta ku zdroju vlastnej existencie a zmyslu je pre ľudský život natoľko dôležitá, že výraz „vtelený duch“ zasadzuje človeka do širšej perspektívy než je iba materiálny horizont bytia, a tak ľudské bytie vystihuje lepšie ako výraz „živočích rozumový.“¹⁴ Ľudská duša je ontologickým princípom identity osoby, ako tvrdí aj P. Volek: „Individuálna substanciálna forma je jednoduchá, nemateriálna, zabezpečuje jednotu vedomia a je zároveň princípom identity osoby. Je iným označením pre racionálnu dušu v človekovi, ktorá tak predstavuje princíp diachrónej identity ľudskej osoby. Predstavuje postačujúcu podmienku identity ľudskej osoby.“¹⁵

Človek má svoj vlastný rozum, prostredníctvom ktorého smeruje k uchopeniu inteligibilného súcna, ktoré je jeho adekvátnym objektom. Prostredníctvom vôle je mu darovaná schopnosť slobodne sa rozhodovať a zároveň i zodpovedne konať. Ľudská vôľa v súčinnosti s rozumom je nasmerovaná k svojmu konečnému naplneniu v nekonečnom Dobre, ktorým je Boh ako najhlbší prameň zmysluplnosti života. Skrze telesnosť je človek hlboko ponorený do rozmanitých kontextov materiálneho sveta a je povolaný pretvárať a kultivovať ho svojou činnosťou. Človek však presahuje svoj materiálny svet. Vďaka tomu, že je aj bytosťou vzťahovou, je bytostne otvorený pre realizáciu sociálnych vzťahov a sociálnej komunikácie, ktoré sú založené na autentickej láske. Zároveň človek je i bytosťou putujúcou: je pútnikom smerujúcim ku konečnému cieľu vlastného života a jeho bytostného zmyslu. V podstatnej miere je i dejinnou bytosťou: prostredníctvom daru slobody uskutočňuje vlastné dejiny. V dejinách môže človek kreatívnym spôsobom

¹⁰ AKVINSKÝ, T.: *Otázky o duši*. Praha: Krystal OP, 2009, s. 23.

¹¹ Porov. *Katechizmus katolíckej cirkvi*. Trnava: SSV, 1998, s. 98.

¹² CORETH, E.: *Co je člověk?*. Praha: Zvon, 1993, s. 136.

¹³ GILSON, E.: *The Christian Philosophy of ST. Thomas Aquinas*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1994, s. 190.

¹⁴ MACHULA, T.: Člověk jako živočích rozumový a vtělený duch. Tomáš Akvinský a současná tomistická perspektiva. In: *Filozofia*, roč. 66, 2011, č. 1, s. 49 – 58.

¹⁵ VOLEK, P.: Princíp diachrónej identity ľudskej osoby. In: Volek, P a kol. *Problém identity osoby v stredovekej a súčasnej analytickej filozofii*. Ružomberok: Verbum, 2010, s. 89 – 112.

objavovať a realizovať vlastnú zmyslupnosť prostredníctvom každodennej činnosti, a tak môže aktívne participovať na utváraní svojho kultúrneho bytia a realizovať kultúrne artefakty umeleckého alebo technického charakteru.

Osoba ako sebastvlastníctvo, sebazdieľanie a sebatranscendencia

Sebastvlastníctvo Clarke najskôr chápe ako vedomie seba samého – týka sa to nášho sebaopoznania a vedomia vlastného „ja“. K prebudeniu vedomia seba samého dochádza u osoby prostredníctvom kontaktu s druhými osobami. Sebauvedomovanie je dlhší proces. U dieťaťa k nemu dochádza cez jeho intímny vzťah s najbližšími. Možno však povedať, že proces sebauvedomovania je celoživotný a niekedy nebýva skúpy ani na rôzne prekvapenia. Duchovné sebaopoznanie osoby má svoje hranice. Preto naše bytostné „ja“ v jeho skutočnej hĺbke zostáva veľkým tajomstvom.

Ďalší spôsob sebastvlastníctva prináležiaci personálnej existencii je jej sebaurčenie, ktoré sa dotýka poriadku činnosti a podstatne súvisí so slobodnou vôľou a eticko-morálnou zodpovednosťou za vlastné životné rozhodnutia a skutky. „Ľudská osoba, samozrejme, nemôže prevziať zodpovednosť za ovládanie celého stvorenia. Môže však svojím ľudsky obmedzeným spôsobom napodobňovať Boha prijatím zodpovednosti za malý kúsok sveta, ktorý jej bol zverený.“¹⁶ Človek nemôže uniknúť voľbe medzi zlom, ktoré zmysluplný život pokrýva a radikálne ho zatemňuje, a rozhodnutím orientovať sa na transcendentné potenciality dobra, ktoré otvárajú nové, často netušené horizonty zmyslupnosti v jej pozitívnom význame.¹⁷ Na to, že zmysel života u človeka sa hlbšie naplňuje uskutočňovaním potencialít dobra, poukazuje i J. Grondin.¹⁸ V hĺbke našej existencie nás k dobru pobáda svedomie, ktoré vyzýva nie k pasivite, ale k autentickému, angažovanému a zmyslupnému životu v perspektíve slobody a zodpovednosti. Neustále odhodlanie rozhodovať sa, neutralizovať zlo a vyhýbať sa mu (ako niečomu nezmyselnému), a naopak, uskutočňovať dobro (ako niečo bytostne zmyslupné), vytvára najvyšší možný súlad spôsobu života s vytýčeným zmyslom života. To človeka naplňuje, robí ho šťastným a privádza ho k prežívaniu bytostnej radosti. Svedomie bytostne súvisí nielen s autentickosťou života, ale za predpokladu, že si ho patrične kultivujeme, prispieva i ku koherentnému spôsobu objavovania a realizovania zmyslupnosti.

Chápanie osoby v kontexte jej duchovného sebaurčenia podstatne súvisí s naším jedinečným životným príbehom, s celostnou zmyslupnosťou života a našou personálnou identitou. „Krátko povedané, naša osobná identita je v existenciálnom poriadku činnosti neoddeliteľná od nášho príbehu, ktorý

¹⁶ CLARKE, W. N.: *Osoba a bytí*. Praha: Krystal OP, 2007, s 57 – 58.

¹⁷ Porov. COTTINGHAM, J.: *On The Meaning of Life*. London: Routledge, 2002, s. 36.
<https://doi.org/10.4324/9780203164242>

¹⁸ Porov. GRONDIN, J.: *Vom Sinn des Lebens*. Göttingen: Van den Hoeck and Ruprecht GmbH, 2006, s. 82.

nemôžeme odmietnuť, ale musíme ho interpretovať a integrovať, dať mu úplnejší význam.“¹⁹ Ide tu o naratívnu identitu osoby, ktorá súvisí s našimi presvedčeniami a preferovanými hodnotami, prostredníctvom ktorých objavujeme a realizujeme parciálnu a celostnú zmyslupnosť života. Podobne uvažuje aj Ch. Taylor, ktorý tvrdí, že človek interpretuje svoj život v naratívnych termínoch. Zmysel vlastného života chápe ako odkrývajúcu sa históriu, ktorá dáva význam minulému, uschopňuje nás pre život v prítomnosti a udáva nám smer do budúcnosti. Človek môže seba samého spoznať vo vlastnej histórii svojho dozretia, úpadku, výhry a porážky.²⁰ Toto naratívne hľadanie nie je svojvoľným, ani naivným ľudským hľadaním. Je to hľadanie bytostnej zmyslupnosti života, preto pre osobnú existenciu a jej identitu je existenciálne významným aktom, v ktorom ide o odhalenie celostnej zmyslupnosti života smerom k horizontu absolútneho dobra a konečného cieľa človeka. Do tohto naratívneho hľadania²¹ zmyslupnosti a konštituovania osobnej identity sa podstatne zapája náš cnostný život, hľadajúci bazálnu jednotu nášho života. „Preto je osobná identita práve tou identitou, ktorú predpokladá jednota postavy vyžadovaná jednotou príbehu ... Práve v hľadaní koncepcie takéhoto dobra, ktoré nám umožní usporiadať dobrá ostatné, takého dobra, ktoré nám umožní prehĺbiť naše porozumenie účelu a obsahu cností, takého dobra, ktoré nám umožní porozumieť úlohe integrity a stálosti v živote, spočíva život, ktorý na počiatku definujeme ako hľadanie dobra.“²²

Chápanie osoby cez duchovné sebazpoznanie a sebaurčenie sa týkalo najmä introvertného pólu osoby. Človek, ak chce naplno objavovať a následne realizovať zmyslupnosť, je povolaný uskutočniť ju v bytostnej otvorenosti voči druhým ľuďom. V tomto aspekte sa osoba prejavuje svojou vzťahovosťou v exteriorite sveta najmä vo vzťahu k druhým ľuďom. „Pozitívne tak zisťujem, čo som a kto som, aktívnym a receptívnym rozvíjaním medzisobných vzťahov s inými ľuďmi, ktorí sa ku mne obracajú ako k „Ty“ v interpersonálnom spoločenskom vzorci „Ja-Ty-My“.“²³ Ide o bytostné sebazdieľanie osoby vo vzťahu k druhému človeku, založené na autentickej láske. Je to nesmierne dynamický proces, prostredníctvom ktorého personálne rastieme a existenciálne dozrievame počas celého života. Rozvinutá relačnosť osoby smerom k druhým ľuďom na základe lásky nás chráni pred neuhmi našej doby, ktorými sú individualizmus, egoizmus a ľahostajnosť. Človek sa musí lásku naučiť najskôr prijímať, aby ju potom mohol odovzdávať.

¹⁹ CLARKE, W. N.: *Osoba a bytí*. Praha: Krystal OP, 2007, s 63.

²⁰ Porov. TAYLOR, CH.: *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*. Cambridge: Harvard University Press, 1989, s. 50.

²¹ Naratívnu identitou osoby sa v kontexte svojej hermeneutickej koncepcie zaoberá i P. Ricoeur. Porov. SIVÁK, J.: K Ricoerovej hermenenutickej fenomenológii osoby. In: *Filozofia*. roč. 57, 2002, č. 8, s. 571 – 581.

²² MACINTYRE, A.: *Ztráta cnosti*. Praha: Oikymenh, 2004, s. 254 – 255.

²³ CLARKE, W. N.: *Osoba a bytí*. Praha: Krystal OP, 2007, s 71.

Poslednou charakteristikou osoby je jej sebatranscendencia. Človek, ak chce autentickým spôsobom objavovať a realizovať zmysluplný život, nemá byť sústredený len na vlastnú sebarealizáciu, ale skôr by mal rozvíjať skryté potenciality sebatranscendencie – sebaapresahu k iným ľuďom a k Bohu. Takto sa sebaapresahovanie môže komplementárne rozvíjať v horizontálnom smere na základe lásky k druhým ľuďom, a tak rozvíjať interpersonálne vzťahy s blízkymi a blíznymi. Sebaapresah sa môže uskutočňovať i vo vertikálnom smere vo vzťahu k transcendentnej skutočnosti, k Bohu ako absolútnemu bytiu a najvyššiemu dobru nášho života, ktorý je zároveň prameňom zmysluplnosti. Sebatranscendencia človeka má svoj bytostný pravzor v živote, smrti a vzkriesení Ježiša Krista. Tento moment obdivuhodne vystihol J. Ratzinger: „Byť kresťanom znamená prejsť od bytia pre seba k bytiu pre druhých ... Podľa toho základné kresťanské rozhodnutie znamená odpútanie sa od sústredenosti na seba a pripojenie sa k existencii Ježiša Krista otvorenej voči celku ... Človek tým, že zanechá svoju uzavretosť a uspokojenie so sebou samým, vyjde zo seba, aby v takomto prekrížení svojho ja nasledoval Ukrižovaného a žil pre druhých ... Každý je povolaný neprestajne uskutočňovať exodus sebaaprekračovania.“²⁴ Fenomén lásky, ktorá v našom živote prekračuje kontexty sebarealizácie smerom bytostnému, otvorenému horizontu sebatranscendencie je opravdivým zmyslom života. Potvrdzuje to aj J. Maritain keď píše: „... láska nie je pominuteľným zážitkom alebo citom, ale skutočným zmyslom bytia.“²⁵

„Osoba ako každé iné reálne súcno je živou syntézou substanciality a vzťahovosti, kde vzťahová časť je rovnako dôležitá ako substanciálna časť, pretože ja ako substancia môže aktualizovať svoju potencialitu a naplniť tak svoje určenie iba skrze vzťahovosť.“²⁶ Pre porozumenie integratívnej sily fenoménu zmyslu života je nevyhnutné vnímať človeka nielen ako substanciálnu jednotu tela a duchovnej duše (v perspektíve ktorej sa zvyrazňuje sebaovládanie osoby ako vedomie seba, naše sebaurčenie – teda ovládanie poriadku činnosti prostredníctvom rozumu a slobodnej vôle), ale rovnako je významný i rozmer vzťahovosti o otvorenosti osoby voči svetu, čo má nepochybne veľký význam pre nadväzovanie dialogických medziľudských vzťahov a vzťahu k Bohu. Substancialita spolu s relačnosťou konštituuju identitu osoby. Osoba človeka je preto charakterizovaná nielen svojou individualitou, interioritou a subjektivitou, ale komplementárne k tomu i vzťahovosťou, otvorenosťou k exteriorite sveta, socialitou a bytostnou transcenciou smerom k osobnému Bohu.

V perspektíve objavovania a realizovania zmyslu života (Boha) je zdrojom bytostnej radosti a zdravého optimizmu a posilňuje aj našu osobnú

²⁴ RATZINGER, J – BENEDIKT XVI.: *Úvod do kresťanstva*. Trnava: Dobrá kniha, 2007, s. 200 – 201.

²⁵ MARITAIN, J.: *Existence and the Existent. The Modern Classic of Philosophy*. New York: Paulist Press, 2015. s. 68.

²⁶ CLARKE, W. N.: *Osoba a bytí*. Praha: Krystal OP, 2007, s. 71.

identitu. Výstižne to vyjadruje i W. Norris Clarke: „Na najhlbšej úrovni bytia a identity musí byť koniec koncov osoba definovaná v termínoch svojho trvalého vzťahu k Bohu, zdroju všetkého bytia, lebo je ako posledné dielo stvorenia jeho obrazom. Porozumieť na tejto najhlbšej úrovni tomu, kto som, je možné iba pomocou vzťahových termínov: som obraz Boží, privedený do bytia láskou a povolaný k premene a konečnému zjednoteniu so svojim Pôvodcom ... osvietiť a prejasniť ma môže na najhlbšej rovine môjho bytia a zmyslu iba najžiarivejšie Svetlo.“²⁷

Záver

Originalita prístupu W. Norrisa Clarka tkvie v jeho substanciálno-relačnom chápaní Boha, bytia a identity osoby. Podarilo sa mu do jednej koncepcie komplementárne skĺbiť zdanlivo nespojitelné filozofické tradície, filozoficko-teologickú koncepciu sv. Tomáša Akvinského a moderné fenomenologické analýzy Boha a osoby (ako ich nachádzame u predstaviteľov filozofie existencie, filozofie dialógu, v personalizme a hermeneutike). Možno povedať, že sv. Tomáš Akvinský pregnantne analyzoval substancialitu Boha, bytia a osoby, no menej rozvinul ich vzťahový rozmer. Ako však dokazuje Clarke, ani ten v jeho diele (aspoň v náčrte) nechýba. Fenomenológom sa podarilo prenikavým spôsobom priblížiť vzťahový rozmer Boha a osoby, ale nedostatočne rozpracovali metafyzický rozmer týchto skutočností, ba niekedy ho i odmietali.

Clarkovi sa podarilo vo vlastnej koncepcii originálne skĺbiť a zapracovať substanciálno-relačné chápanie Boha, bytia a identity osoby, v ktorom vedľa seba stojí sv. Tomáš Akvinský v jednote s fenomenologickými analýzami M. Heideggera, G. Marcela, M. Bubera, E. Levinasa. Podľa nášho názoru v tom spočíva veľká originalita jeho filozofického projektu a odkazu pre nás. Našu domnienku potvrdzuje aj D. Svoboda, ktorý v knihe *Metafyzika vzťahů* ponúka dôkladnú analýzu pojmu vzťah v metafyzickom, logickom a antropologickom kontexte naprieč celou tomistickou tradíciou. O W. N. Clarkovi píše: „Ako veľmi podnetný sa mi ďalej zdá Clarkov postreh, že vzťahovosť je nutným sprievodným rysom celku bytia, vrátane ľudskej osoby, a že tento fakt je v konečnom dôsledku zakotvený v samotnej povahe Božieho bytia.“²⁸

Bibliografia

- AKVINSKÝ, T.: *Otázky o duši*. Praha: Krystal OP, 2009.
AKVINSKÝ, T.: *Summa proti pohanům. Kniha I*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1993.

²⁷ CLARKE, W. N.: *Osoba a bytí*. Praha: Krystal OP, 2007, s. 74.

²⁸ SVOBODA, D.: *Metafyzika vzťahů*. Praha: Krystal OP, 2017, s. 172.

- AKVINSKÝ, T.: *Summa proti pohanům. Kniha II.* Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1993.
- AKVINSKÝ, T.: *Theologická summa.* Olomouc: Dominikánska edice Krystal 1937 – 1940.
- CLARKE, W. N.: *Explorations in Metaphysics. Being – God – Person.* Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2008.
- CLARKE, W. N.: *Osoba a bytí.* Praha: Krystal OP, 2007.
- CLARKE, W. N.: *The Creative Retrieval of Saint Thomas Aquinas: Essays in Thomistic Philosophy, New and Old.* New York: Fordham University Press, 2009. <https://doi.org/10.1515/9780823238361>
- CLARKE, W. N.: *The One and the Many. A Contemporary Thomistic Metaphysics.* Milwaukee: Marquette University Press, 2001.
- CLARKE, W. N.: *The Philosophical Approach to God. A Neo – Thomist Perspective.* New York: Fordham University Press, 2007.
- CORETH, E.: *Co je člověk?* Praha: Zvon, 1993.
- COTTINGHAM, J.: *On The Meaning of Life.* London: Routledge, 2002. <https://doi.org/10.4324/9780203164242>
- GILSON, E.: *Bytí a někteří filosofové,* Praha: Oikymenh, 1997.
- GILSON, E.: *The Christian Philosophy of St. Thomas Aquinas.* Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1994.
- GRONDIN, J.: *Vom Sinn des Lebens.* Göttingen: Van den Hoeck and Ruprecht GmbH, 2006.
- Katechizmus Katolíckej cirkvi.* Trnava: SSV, 1998.
- MACHULA, T.: Člověk jako živočich rozumový a vtělený duch. Tomáš Akvinský a současná tomistická perspektiva. In: *Filozofia*, roč. 66, č. 1, 2011, s. 49 – 58.
- MACINTYRE, A.: *Ztráta ctnosti.* Praha: Oikymenh, 2004.
- MARITAIN, J.: *Existence and the Existent. The Modern Classic of Philosophy.* New York: Paulist Press, 2015.
- METZ, T.: *Meaning in Life.* New York: Oxford University Press, 2013. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199599318.001.0001>
- RATZINGER, J. – BENEDIKT XVI.: *Úvod do kresťanstva.* Trnava: Dobrá kniha, 2007.
- SIVÁK, J.: K Ricoeurovej hermeneutickej fenomenológii osoby. In: *Filozofia*, roč. 57, č. 8, 2002, s. 571 – 581.
- SVOBODA, D.: *Metafyzika vzťahů.* Praha: Krystal OP, 2017.
- Sväté Písmo Starého a Nového zákona.* Rím: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1995.
- TAYLOR, CH.: *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity.* Cambridge Harvard University Press, 1989.
- VOLEK, P.: Princíp diachrónej identity ľudskej osoby. In: Volek a kol. *Problém identity osoby v stredovekej a súčasnej analytickej filozofii.* Ružomberok: Verbum, s. 89 – 112, 2010.

PhDr. Ivan Ondrášik, PhD.

Klinika hematológie a transfuziológie

Ústredná vojenská nemocnica SNP Ružomberok – FN

Ul. gen. M. Vesela 21, 034 26 Ružomberok

ivan.ondrasik@gmail.com

RNDr. Katarína Ondrášiková

Katedra laboratórnych vyšetrovacích metód v zdravotníctve

Katolícka univerzita v Ružomberku, Fakulta zdravotníctva

Námestie A. Hlinku 48, 034 01 Ružomberok

katarina.ondrasikova@gmail.com